

■ Lilit Mazikina

"Min bir gecə" nağılları bütün dövrlərin və xalqların ən yaxşı kitabları siyahısına düşən kitabdır. Onun süjetləri əsasında dəfələrlə müxtəlif pyeslər, baletlər, konofilmlər, cizgi filmləri və eləcə də tamaşalar hazırlanıb. Ordakı nağıllardan heç olmasa bir neçəsini hər bir insan bilir.

Şəhrizadənin tarixşəxsi isə, ümumiyyətlə, hamıya məlumdur. Bu nağıllar toplusu ətrafında həmişə müəyyən sözsöhbətlər olsa da, XXI əsrdə artıq mübahisələr də yarandı. Məşhur alman şərqşünası Klau-diya Ott belə bir bəyanatla çıxış etdi ki, guya bizim bildiyimiz formada olan "Min bir gecə" nağılları falsifikasiyadan (saxtalaşdırma) başqa bir şey deyil.

XVIII əsrin lap əvvəllərində fransız şərqşünası Antuan Qallan "Min bir gecə" ərəb məcmuəsini ardıcıl şəkildə cild-cild tərcümə edərək nəşr etməyə başlamışdı. Üç xəyanətkar xanımı görəndən sonra qadınlarının qatiline çevrilən şah, savadı, ağılı və çoxlu nağıl biliyi ilə ölümdən qurtulan vəzir qızı Şəhrizad bütün Avropanı heyran etmişdi. Qatı erotikizmə qarışan qatı şərq koloriti baş gicəlləndirirdi.

Qallanın mətnini digər dillərə də - alman, ingilis, rus dillərinə də tərcümə olunurdu. Bu zaman çox vaxt erotik motivlər və müxtəlif ədəbsiz hissələr təmizlənir, çıxarılırdı. Kitabdakı "təmizlənmə işindən" sonra onu rahatlıqla uşaqlara, qadınlara hədiyyə etmək olurdu. Və bu hədiyyə ən çox sevinc gətirən hədiyyələrdən birinə çevrilmişdi. Cin və pərilər, sehrbaz və sultanlar Avropa məntiqinin, Avropa düşüncəsinin nə qədər əksinə olsa da, oxucu təfəkkürünü özünə cəlb etməyi özünə bacarırdı. Bu kitab uzun illər hit olaraq qaldı.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, bu kitabın tərcümə edən təkçə Qallan deyildi. Zamanla bir çox insanlarda bu nağılların orijinalı maraqlı doğururdu. Ərəb dilindən olunmuş yeni tərcümələr meydana çıxdı. Tərcümə işlərinə girişən adamlar orijinal məcmuədə heç də bütün nağılları tapa bilmir, bəzən ordakı nağıllar tərcümə olunmuş versiyadan xeyli fərqli olur, bəzən də Avropada həddindən artıq məşhurlaşan nağıllar məcmuədə ümumiyyətlə olmur və həm də orijinal versiyada çox gözəl nağıllar da var

ki, tərcümədə onlar göe dəymir. Lakin buna görə heç kəs səs-küy salmadı. Çox vaxt yeni tapılmış hissələrini də tərcümə edib Qallanın tərcüməsinə əlavə edirdilər. Avropalılar üçün "Min bir gecə" nağılları yenə də iki şah qardaşın və onların xəyanətkar arvadlarının hekayəsindən başlayırdı.

Məcmuəylə bağlı böyük tənqidlərlə ancaq bizim dövrümüzdə Almaniyadan olan ərəbşünas Klaudiya Ott çıxış etdi. Məcmuənin yeni tərcüməsi üzərində işləyərkən Avropada çox geniş yayılmış versiyanın orijinaldan nə qədər uzaqda olduğunu, ilk tərcüməçilərin, xüsusən də, Qallanın əsərə qarşı necə böyük hörmətsizlik etdiyini aşkar edərək üzə çıxartdı.

Əvvəla bunu qeyd etmək lazımdır ki, orijinal məcmuədə min bir (1001) ədəd nağıl olmayıb. Orda təxminən üç yüzə yaxın nağıl var. Yeni, "min bir"

Avropalı oxucuların daha da çox yeni nağıllar oxumaq arzusunə müvafiq olaraq daha çox hekayələr və nəşlər dərc olunurdu. Məcmuə gedib Misirə çatanda orda da misirlilərə xarakterik yeni süjetlərlə zənginləşdi. Məhz "Min bir gecə"nin klassik ərəb versiyası tədricən elə bu cür formalaşdı. Ona düzəliş və əlavələrin olunması, çox güman ki, türklərin Misiri tutmasından sonra dayandı.

Məcmuənin nağıllarına əsasən (əlbəttə ki, Qallana baxanda daha dəqiq tərcümələri götürəndə) XVI əsrə qədər yaşayan müsəlmanların mental xüsusiyyətlərini açıq-aydın görmək, müəyyən düşüncələr irəli sürmək olar. Nağıllarda müxtəlif sosial təbəqələrdən olan insanlar olsa da, daha çox hadisələr tacirlər ətrafında dolanır. Məhz tacir öz dövrünün (daha dəqiq desək, bir neçə epoxanın) qəhrəmanı idi. Xəli-

naq gedir. Orda məlum olur ki, onun da arvadı ərinə xəyanət edir. Qardaşlar səyahətə çıxmaq qərarına gəlirlər. Tezliklə cinin arvadıyla rastlaşırlar. O, həmin bu qardaşları düz elə yatmış ərinin yanında günah işləməyə məcbur edir. Cinin arvadı da iki şaha qədər yüzlərlə sevgilisi olduğunu deyib qürurlanır.

Qardaşlardan birini - Şəhriyari başına gələn bu hadisə dəli etdi. O evinə qayıtdı və hər gün yeni bir xanımla izdivaca girir, bütün gecəni əylənəndən sonra səhəri gün edama gəndərdi. Bu hadisə öz vəzirinin qızı, ağıllı, savadlı və çox gözəl olan Şəhrizadla evlənməyə qədər davam edirdi. Şəhrizad pəyina düşən hər bir gecə (müsəlman qadın heç də hər gecə ərinin yatağında ola bilmirdi) şaha nağıl danışdı. Və bildiyi, ağıllı olan nağıllar bitəndə bir də məlum oldu ki, onların artıq

həmin gənci müxtəlif hədiyyələrlə Xorasandan yanına gətizdirməyə çalışır. Lakin yolda gənc öz gözəlliyini itirir. Çünki səfərə çıxmadan öncə gənc həyat yoldaşının ona xəyanət etdiyini öyrənir. Lakin Hindistanda olanda oğlan kəninin də şahı sadıq olmadığını şahidi olur və təkçə özü bədbəxt və axmaq olmadığını bilib sevincdən yenidən çiçəkləyir. Daha sonra o, şaha da xəyanət haqqında açıb danışır.

Sonra istiqamət bizim bildiyimiz mövzuya qayıdır. Lakin heç də Şəhrizadənin Sindibad haqqındakı nağılıyla başlamır. Ümumiyyətlə, Klaudiyanın tərcüməsində bəzi nağıllar bizə tanış gəlməyə, bəzilərinin bir hissəsi isə bir qədər dəyişirilmiş görünə bilər. Onların başqa aksenti və başqa detalları var. Belə çıxır ki, Ott əsəri mənə və forma cəhətdən maksimal dərəcədə orijinala yaxın tərcümə

Şərq sevdiren kitab

ifadəsi sadəcə "lap çox" ifadəsinin sinonimidir. Bundan başqa, Qallan hekayələri Avropa oxucusu üçün (ən çox Fransa krallığına nəzərən edirdi) daha maraqlı edərək, yeni daha çox erotik və ekzotikaya üstünlük verərək həddindən artıq dəyişib. Nağılların sayını artırmaq və yeni cildi nəşr etməkdən ötrü Qallan məcmuəyə orijinala aid olmayan başqa süjetlər də daxil edirdi. Qallanın davamçıları və digər nəşrlər isə özləri də yeni nağıllar uydurmaqdan çəkinməmişdilər. Şəhrizadənin söylədiyi nağıllar sırasına Ələddin və Sindbadın nağılları bax belə, təsadüfən daxil olmuşdu. Bu cür nağıllara, çox güman ki, "Əli-baba və qırx quldur" da daxil idi. Ərəblər və ümumiyyətlə müsəlman dünyası "Min bir gecə"ylə həmin nağılların Avropa dillərindən ərəb dilinə tərcüməsindən sonra tanış olmuşdular.

MÜSƏLMAN ŞƏRQİNİN XƏZİNƏSİ

Ümumiyyətlə, "Min bir gecə" nağıllarını ərəb ədəbiyyatının böyük abidəsi hesab etmək olmaz. Bu məcmuə fars kitabı "Xəzər Əfsanə"nin ("Min nağıl") evolüsiyasıdır və Şəhrizad da məhz İran personajıdır. Qərb adamı üçün, yəqin ki, bunun heç bir ciddi fərqi yoxdur. Lakin fərdillik və fars mədəniyyətli ədəbiyyat çox zəngindir və çox yaxşı da inkişaf edib. Onların ərəb ədəbiyyatıyla müəyyən əlaqəsi olsa da, bir növü, bir qolu deyil.

"Xəzər Əfsanəsi" hələ X əsrdə Bağdadda tərcümə olunub, elə oradaca da orijinal məcmuəyə daxil fars və hind nağıllarından başqa yerli nağıllar, o cümlədən Bağdadda çox böyük nüfuzla, hörmətlə sahib olan xəlifə Harun ər Rəşidin macəraları ilə də zənginləşib.

fə, sultan və onların övladlarının obrazları tacirlərdən sonra gəlir. Məcmuənin bir hissəsində hekayələr daha çox bir yalanın üzərində qurulur. Və əsasən də bu yalanlar qəhrəmanı düşdüğü pis vəziyyətdən və ya ölümdən qurtarmaq üçün istifadə etdiyi xeyirxah yalanlar olur. Yaranan konflikt həll edən və sülhə gətirən yalan "Min bir gecə"nin əsas və daimi süjet xəttidir.

Məcmuədəki hekayələrin xüsusiyyətlərindən biri də həm qəhrəmanların, həm də təhkiyəçinin (Təkçə Şəhrizad deyil) qeyri-adi labüdlüyü, qaçılmazlığıdır. Baş verən hər bir şey əvvəlcədən yazılıb və bundan qaçmaq olmaz. Çox vaxt taleyi baş qəhrəmanın hər hansı bir hərəkəti yox, xoşbəxt və ya bədbəxt hadisə həll edir. Qısa-sı, hər şey Allahın əlindədir, çox cüzi bir hissə insanın gücündədir.

"MİN BİR GECƏ" - MÖHTƏŞƏM YALAN VƏ NƏHƏNG ƏSƏRİN TARİXÇƏSİ

Məcmuənin orijinalında həddindən artıq şeir nümunələri var. Bu da ərəb ədəbiyyatı üçün çox xarakterikdir. Müasir Avropalı üçün isə bu poetik nümunələr sanki mətnə az qala, məcburən salınmış kimi gəlir. Lakin qədim ərəblər üçün şeir və ya sitat gətirmək adi bir şey idi.

OTT TƏRCÜMƏSİNİN BİZƏ UŞAQLIĞIMIZDAN BƏRİ MƏLUM OLAN VERSİYADAN FƏRQİ

Bizim dövrün adamları "Min bir gecə" nağıllarının necə başladığını yaxşı bilirlər. Bir şah öyrənib bilir ki, arvadı ona xəyanət edir. Şah qadını öldürür və qardaşığı (o da şahdır) qo-

uç oğul övladı var. Şəhriyar onu öldürmədi və sanki artıq o vaxta da elə bil həmin ağır yükəndən azad olmuş, özünə bir yüngüllük gəlmiş, rahatlanmışdı. O daha bütün qadınların xəyanətkar olduğunu hesab etmirdi.

Klaudiyanın təqdim etdiyi versiyada iki şah qardaş yoxdur. Hind şahlarından biri o qədər gözəl idi ki, özünə güzgüdə baxmaqdan yorulmur və ətrafındakılardan ondan yaraşıqlı kiminsə olduğunu soruşurmuş. Bu, qoca bir kişinin şaha Xorasanlı tacirin çox yaraşıqlı yeniyetmə oğlu olduğunu deyən kimi davam edibmiş. Şah

etdiyi halda, Qallan Avropanı əvvəlcədən düşündüyümüzdən daha çox aldadıb, daha çox fırıldaq gəlib. Və hazırda bizim Avropanın müsəlman Şərqini görüb, tanıması üçün (nədənə həddindən artıq maraqlı idi, görmək istəyirdilər) tamamilə başqa bir ədəbi abidəmiz - "Min bir gecə"nin Avropa nağıl məcmuəmiz var. Yəqin ki, bu əsər "Həqiqiliyinə, demək olar ki, həminin inandığı ən məşhur ədəbi saxtalar" siyahısının ən başında dayanmaldır.

**Mənbə: İstoçnik
Tərcümə edən:
Xanım Aydın**